

mondja ki. Kedvező esetben, a Dekrétum kiadás után, Isten szolgáját már megilleti hivatalosan a „Venerabilis”, a „Tiszteletreméltó” megkülönböztető cím – de még nem a nyilvános tisztelet.

A boldoggá avatáshoz mindezekon kívül legalább két csodát kíván meg az egyházi előírás. Annak megállapításában rendkívüli akribiával jár el az Egyház. Csak hat alapos vizsgálat kedvező kimenetele után lehet szó a „de tute” kongregációról, vagyis annak kimondásáról: bizonyossággal előkészülhetünk a boldoggá avatásra. – A pápa még egyszer meghallgatja az illetékes kongregációt és bíborosai véleményét, megjelöli azt a napot, amelyen azt akarja, hogy buzgóbban kérjék Isten megvilágosító kegyelmét – s aztán aláírja a boldoggá avatás bulláját. A szent földi megdicsőítésének befejezését.

Gyakori kérdés: mi a különbség a boldoggá- s a szentté avatás között?

Az egyik *distinctio* abból vezethető le, hogy más a pápa szerepe a boldoggá avatási aktusban hozott határozatot illetően, s más a szentté avatási tény megállapító határozatban. Ugyanis a szentté avatási bulla a legfőbb tanítói hivatal tévedhetetlen tanítása – a boldoggá avatási dekrétum nem ilyen. Aki kétségbe vonja a szenttéavatási bullában foglaltak valóságát: az eretnek. A boldoggá avatási dekrétum tagadás „csak” vakmerő ítélet – vagyis még nem eretnekség. A boldoggá avatás a lokális egyház ápolását segíti, míg a szentté avatás az egész egyetemes Egyház ünnepi eseménye. VIII. Orbán pápa rendelete értelmében e processzus a szent halála után 50 évvel kezdhető csak el. Hogy az Idő rostáján csak a lényegi értékek maradjanak fenn. Épülésünkre.

FERENC SÁNDOR

VARIETATES LOQUENDI (MONOLÓGION 10.)¹

(ANSELMUS NYELVTEOLÓGIAI REALIZMUSA)

Anselmus a Monológion első fejezeteinek ún. „a posteriori” istenérv-láncolatai után a hetedik–nyolcadik fejezetekben a *semmitől teremtés* problémájához érkezik. Mivel a „semmit”-t nem is olyan egyszerű ellentmondásmentesen a teremtés egyetlen „előzményévé” tenni, nagyon is keresztényi módon, egy nyilvánvalóan *evangéliumi ihletésű lógosz-verbum értelmezéshez* folyamodik. Így kísérli meg a számunkra „semmit”-t mint Isten teremtő-megtartó „gondolatát” a legfontosabb valamivé tenni. (Monológion 9. fejezet.)

Először is, mondja, azon kellett elgondolkoznia, hogy milyen értelemben állítható az, hogy a dolgok létrejötte előtt „semmi” voltak, amikor a józan ész szabályai szerint **semmi módon nem keletkezhet valami valami által, ha nem előzi meg ezt a létrehozó gondolatában (in facientis ratione) meglévő, a létrehozandó dologra vonatkozó valami**, például: *minta (exemplum)...forma, képmás (similitudo) vagy szabály (regula)*. A Teremtő gondolatában is megvolt tehát, hogy a dolgok mik, milyenek és milyen módon legyenek majd. **Egyrészt semmi volt tehát minden teremtett dolog** olyan értelemben, hogy nem volt az, ami most, és nem volt semmi, amiből keletkezhetett volna. **Másrészt nem semmi volt a „létrehozó gondolatát (tervét)**

illetően, amely által és amely szerint létrejöttek” (...quantum ad rationem facientis, per quam et secundum quam fierent).

Mivel már a Teremtés könyvéből is tudhatjuk, hogy az ember Isten képére és hasonlatosságára teremtett, nincs abban semmi különös, hogy vice versa: **A Teremtő is ember módjára sőt mesteremberként tervez és „végez”**. Ráadásul per definitionem a leginkább „mesterségébe vágó mű” (opus suae artis) nem más mint maga a Teremtés. Így a Teremtő is, miként a mesterember, miközben elgondolja (megfogalmazza; „megbeszéli”, kimondja magában /apud se dicit, intra se dicit/) azt, amit létre akar hozni. **Az az elgondolás, amelyik megelőzi a létrehozást, nem egyéb mint a „dolgokról való beszéd” (rerum locutio) egyik kitüntetett formája**, nevezetesen az, amikor **„maguk a jövőbeli vagy már létező dolgok az elgondolás ereje által elménkben megjelennek.”** (...res ipsae vel futurae vel iam existentes acie cogitationis in mente conspiciuntur.)

Ez a szellemi/elmebeli vagy *gondolkodásbeli beszéd (locutio mentis, locutio rationis)* pedig pontosan annyit jelent, hogy valami a megfogalmazás (fogalom=conceptio) során mintegy „megfogan” (conceptio=fogan/ta/tás) szellemünkben (*conceptio mentis*). A szellem „alkotóereje” az, amivel valamit megfogalmazunk, kigondolunk, megszerkesztünk vagy éppen elménkbe fogadunk.

Ez a fajta „szellemi beszéd” azonban egészen más, mint amikor pusztán a szóról, a hangzsról, a „*dolgokat jelölő hangok*”-ról (*voces rerum significativae*) van szó.

Anselmus az „ember” példáján keresztül világítja meg a különféle beszédmódokat.

Az **első mód** az, amikor az „ember” szó érzékelhető alkotóelemeit, a **jeleket**, akár mint hangokat, akár mint valami más, a testi érzékszervek számára is hozzáférhető valamiket (pl. tintanyomok egy papírlapon, véset egy kővön stb.) **megformálva**, azaz **érzéki jelekkel, érzéki módon használva őket (signis sensibilibus sensibiliter utendo)** jelölöm meg (significo) azt, hogy „ember”.

A **második mód**, amikor ugyanezekkel a **jelekkel**, amelyek egyébként külsőleg érzékelhetőek lennének (quae foris sensibilia sunt), magamban, **nem érzéki**, azaz a testi érzékszervek számára nem hozzáférhető **módon** gondolva őket (*insensibiliter cogitando*) formálom meg ugyanezt.

A **harmadik mód** viszont valami egészen más minősége a „beszédnek”. Ez az a mód, amikor **jeleket** semmilyen előbb említett módon **nem használva, a dolgokat magukat (res ipsas) belül a szellemünkben kimondva (intus in nostra mente dicendo)**, akár testi képük felidézésével (*corporum imaginatione*), akár maguknak a dolgoknak különbözőségük szerinti *ratio*-jának (lényegének, esszenciájának), megfogalmazásával (*rationis intellectu*) **ragadom meg**.

Az első módon tehát kimondom, leírom... stb. azt, hogy „ember” (homo).

A másodikon úgymond ugyanezeket a jeleket (mások számára nyilvánvalóan nem érzékelhető módon) csak (el)gondolom, ami olyasmi, mintha azt mondanám, hogy a „fülemben cseng a dallama” vagy a „számon van a neve” stb.

A harmadik mód igencsak különbözik az előbbiektől. Anselmus illusztrációja szerint az **„emberre magára” ezen a módon is kétféleképpen gondolhatunk**.

Egyrészt úgy, hogy az elgondolás során megjelenik elménkben az ember *érzéki képe*.

Másrészt úgy is gondolhatok az emberre, hogy mondjuk Arisztotelészt latinul olvasván, amikor ahhoz a mondathoz érek, hogy *„homo est animal rationale mortale”* (az ember halandó eszes állat), akkor ezt a mondatot **megértem**, és úgy fogom föl mint az ember *ratio*-ját, lényegének, esszenciájának egyértelmű definícióját.

Vagy más példa: „idősebbik lányom”-at minden(ki) mástól egyértelműen és határozottan meg tudom különböztetni valamilyen, az előbbi mintára megalkotott, értelemszerűen bonyolultabb, meghatározással. Az is nyilvánvaló, hogy „idősebbik lányom” érzéki képét (arcát, mozgását, hangját stb.) ha felidézem, akkor sem tévesztem többé össze senki mással. Mindkét esetben tehát valamiképpen „őt magát” vagyok képes elmémmel megragadni, azaz elgondolni. Ha ugyanis rákérdezek arra, hogy mit (kit) is gondoltam el valójában, akkor erre csak azt válaszolhatom, hogy az „idősebbik lányom”-at.

Nyilvánvaló, hogy az *universate-problémáról*² van szó, azaz arról, hogy milyen ontológiai státust tulajdonítunk a(z) általános fogalmaknak az alájuk tartozó individuumokhoz képest.

Anselmus határozottan realista, aki szerint az „*universalis essentia*” és mondjuk egy ennek megfelelő érzéki kép (imago) az elménk számára ugyanolyan realitású valami, mint maga a szóban forgó dolog. Ezért mondja, hogy mindkét esetben (imago, *universalis essentia*) elménk valamilyen módon a dolgot magát (rem ipsam) ragadja meg, „mondja ki”.

Nála az „*universalis essentia*” pl.: az ember, mint halandó eszes állat önálló valami (res)³, sőt az „aminél nagyobbat elgondolni nem lehet”-et – mivel a harmadik módozatban is előfordulhat – valamiképpen szintén „res”-nek kell tekintenünk, különben nem lehetne az *intellectio* tárgya.

Mit is értünk azon, hogy a dolog maga, mi is az, amit elménk képes megragadni, megérteni amikor valamit (helyesen!) elgondol? Mi mások lennének a dolgok, mint amik mindig is voltak, ami létrejöttük (a Teremtés) előtt és után is változatlan velük kapcsolatban. Ami által azok, amik, és ami által annak ismerjük meg őket, amik.⁴

Nem más ez, mint a **Világot létrehozó Isten teremtő gondolat „belső beszéde”,** a „lógosz” a „*verbum*”, amely persze *Isten Igéjeként* később dogmatikailag is, mint az emberré lett Isten örök isteni hüposztaszisa, egylényegű Istennel. A János evangélium nyitó sorai pontosan erről szólnak.⁵

A lógosz kétségtelenül az egyik legtúlterheltebb görög eredetű filozófiai terminus. Ha felütjük a görög szótárt, azt találjuk, hogy egyaránt jelenti a kimondott gondolatot és a beszédet általában, de annak tárgyát és tartalmát, igazságát is. Jelenthet eszt, értelmet, fogalmat, gondolkodóképességet stb., de parancsot és rendeletet, sőt meghatározást, alapelvet is.

Herakleitosnál a lógosz, mint minden változás mértéke, a világ létezését, keletkezését szabályzó, mindenben közös, egyetlen „isteni” törvény. Platónnál inkább az ideák bennünk lévő vetülete (fogalom??). A görögül író Krisztus-kortárs alexandriai zsidó filozófusnál, Philónnál (Kr. e. 25 – Kr. u. 40) a lógosz már igazi közvetítő Isten és a világ között. A lógosz a világ princípiuma, életető ereje, világlélek, második Isten, Isteni bölcsesség és okosság, egyszóval mindaz (személyes és személytelen), ami által Isten a világot teremtette és fenntartja.

Bár későbbi keresztény himnuszokban is található hasonló lógosz-értelmezések, mégsem valószínű, hogy annak idején közvetlenül átkerülhetett az „epheszoszi teológus”, János evangéliumába, majd pedig a zsidó-keresztény tradícióba. Sokkal valószínűbb, hogy később az egyházatyák „hangszerelik” teológiájukban görögösebbre az eredetileg valószínűbben ószövetségi tartalmakat is. Az egyházatyák műveinek (különösen az apologéták esetén) visszatérő fejezete volt a lógosz-teológia, a lógosz-misztika (pl. Origenes). Úgy gondolom, hogy az itt szereplő „*verbum*”, a fenti értelemben, krisztianizált lógosznak tekinthető.

Az Anselmus által említett három beszédvariáns (*varietates loquendi*) közül a harmadiknak a szavai (*verba*) – amennyiben nem ismeretlen dolgokra vonatkoznak – mondja Anselmus, természetes (eredetű) szavak (*verba naturalia*), és minden népnél ugyanazok (*apud omnes gentes sunt eadem*). Bár minden más „szó” ezeknek megfelelően, ezek szerint... „feltalált” (*propter haec*

sunt inventa), mégis, ahol az előbbi nincs jelen, ott semmi más szó nem segít, ahol pedig jelen van, ott minden más fölösleges a dolog megértéséhez.

Mint láttuk a harmadik beszédvariánst ill. elgondolási módot az jellemzi, hogy elménk vagy a szóban forgó dolog valamilyen érzéki képét (imago) jeleníti meg (imaginatio), vagy pedig lényegét (universalis essentia) érti meg, fogja föl (intellectio). Mindkettőnek a tartalmát a fenti lógosz-olvasat értelmében mint a dolgot magát (rem ipsam) kell tekintenünk. Az első két beszédvariáns/mód/ jeleket (signa) használ (significatio) és akkor helyes, akkor igaz, ha a harmadik módozattal is együttjár, azaz ha tartalma érvényesség, igazság, valóság, lógosz.

A lógosz tehát ebben a kontextusban mint a világ igazságának valamiféle „nehézkedése”, mindenképpen a harmadik mód, a megértés felé segíti szükségképpen jelek között hánykódó elménket.

A gondolkodás és beszéd fent említett három variánsa nem azt jelenti, hogy ezek függetleníthetők is egymástól, hanem azt, hogy különböző minőségei ugyanannak, miként a hallásnak pl. a közönséges hallás és a zenei hallás. Nota bene: A „közönséges hallás” teljes birtokában lévő „makkegészséges botfűlű” is oly gyakran állítja a koncert után, hogy magát a művet (rem ipsam!) hallotta, ezt azonban a „muzsikusok” vitatják.

JEGYZETEK

- 1 Az alábbiak, a „Varietates loquendi” című sémáig bezárólag, a Monológion 9–10. fejezeteinek latin szövegét követik (S. Anselmi Opera Omnia Vol.I.ed.F.S.Schmitt. Stuttgart–Bad Cannstatt, 1968. pp.24–5.)
- 2 Röviden: Ami több dologról is igaz módon állítható az általános. Például az, hogy: „ember”. (v.ö. Arist: De interpretatione c.7; 17a 39). Kérdés, hogy ez ugyanúgy reális valami-e, mint amiről állítjuk, vagy pedig csupán nyelvi-gondolati képződmény, esetleg pusztán szó? Vagy még pontosabban: a genus (nem) és a species (faj) valóságos, avagy pusztán gondolati ill. nyelvi valami-e? Ha az előbbi, akkor test-e vagy sem, ill. a dologban magában vagy attól függetlenül létezik-e? (v.ö.: Porphyrios: Eisagogé, ed. A Busse: Comm. in Arist. graeca Bd. 4,s. 1,Z.9–11.)
A hagyományos és szokásos, bár erősen vitatható osztályozásban, az egyik felfogás szerint az általános pusztán szó (név) csupán (nominalizmus), a másik szerint viszont igenis reális (realizmus). A kettő között szokás elhelyezni az ún. konceptualizmust, mely szerint az általános tényleges gondolattartalom (conceptio) ugyan, de nem több. A realizmus azon formáját, amely az általánost az egyestől független (akár benne, akár rajta kívül) önállóan létező valaminek fogja föl, túlzó realizmusnak, amely az egyestől nem függetlennek, hanem benne meglévő léttartalomnak tekintti, azt általában mérsékelt realizmusnak nevezik. Platón realizmusában az ideák azok a „realitások” amelyekben részesülve valami az, ami. Arisztotelész a dolgok immanens formájával fogalmazza meg ugyanezt. A korai skolasztkában Porphyrios nyomán éled újra a probléma. Champeaux-i Vilhelmus például – Roscellinusszal ellentétben – abszolút realista. Abaelardusnál a pusztán hang/zás (vox) beszéddé (sermo), azaz a dolgokban lévő realitást megjelölő szóvá változásával megfogalmazódik a mérsékelt realizmus. A nagyskolasztkában többnyire a mérsékelt realizmus ill. a konceptualizmus marad az uralkodó.
- 3 Abaelardusnál pld. az általános már inkább „status rei”, olyasmi, amiben egybeesés, megegyezés látszik a különböző individuumok között
- 4 v.ö. a Monológion 10. fejezetének vége: „...ut per eam fierent” (hogy általa létrejöjjenek) és „...ut per eam sciantur (hogy általa megismerhetők legyenek).
- 5 Kezdetben volt az Ige; az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige; Ő volt kezdetben Istennél. Minden általa lett, nélküle semmi sem lett, ami lett. Benne volt az élet...” (Jn 1,1–4)
- 6 A különböző jelek (hangok, betűk, szavak stb.) természetére, feltalálásuk módjára és mikéntjére föltétlenül érdemes odafigyelnünk Anselmusnál, hiszen a jeleket magukat is létrejöttükör, tehát úgy tűnik eredményesen adekvát módon (arra, amire kell: „debet”!!!) alkottuk meg és így önmagukban föltétlenül helyesek is. Csupán használatukban keletkezhet a tévedés. Ezt, a szerzőre nagyon is jellemző „debet” álláspontot explicit formában találjuk meg az igazságról írt dialógusában (De Veritate).

VERITAS

FILOZÓFIA, THEOLÓGIA, VILÁGNÉZET

Drewermann ügye csak?

Trójai falóval az Egyházban

A prológus Lógosza

A nyelvrealista Anselmus

Öt út áll előttem – most a III.

Mímelhetetlen erényünk: az alázat

92/4

80,- Ft